

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

УДК 378.147

Наталія Александрова

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЯК ФАКТОРА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглядається сутність управлінської діяльності викладача на рівнях управління, самоуправління й співуправління. Розкривається й аналізується роль управлінської культури викладача у підвищенні якості управління навчальним процесом та з'ясовується необхідність її формування у процесі психолого-педагогічної підготовки.

Ключові слова: *Управлінська культура викладача, управлінська діяльність викладача, самоуправління викладача, співуправління.*

На сучасному етапі розвитку людства, який характеризується суперечливими глобалізаційними та інтеграційними процесами вища освіта й наука виступають вирішальними чинниками суспільного розвитку, тісно пов'язаними з Болонським процесом, що є методологічним орієнтиром інтеграції і демократизації освіти [4]. В умовах зростання ролі знань та інтенсифікації процесів глобалізації освіта все більше позиціонується міжнародною спільнотою як дієвий інструмент формування особистості, здатної бути конкурентоспроможною. Це зумовлює необхідність оновлення усіх ланок освіти, зміст якої стає вирішальним фактором реалізації нових запитів та устремлень сучасного інформаційного суспільства.

В умовах адаптації вітчизняної системи вищої освіти до вимог Болонського процесу та сучасних суспільних трансформацій висувуються нові вимоги до підготовки майбутніх викладачів. Майбутній викладач має бути готовим продемонструвати високий рівень педагогічної, управлінської і фахової компетентності, забезпечити європейську якість освітніх послуг та демократизацію навчального процесу, застосовувати новітні форми і методи організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, сприяти мобільності студентів у межах європейського освітнього простору, інформатизації вищої освіти. Сучасний викладач має адаптуватися не лише до умов навчального закладу, а й до принципово нової взаємодії з тими, хто навчається, в основу якої покладені відносини партнерства, поваги, та довіри. Вочевидь, такі зміни покликані докорінно змінити функції викладача з транслятора інформації на «навігатора» у морі інформації, тобто викладач постає як організатор і фасилітатор (від англ. Facilitator – той, хто полегшує якийсь

процес, допомагає) навчального процесу, покликаний створювати оптимальні умови для самореалізації особистості студента. Щоб ефективно виконувати цю функцію, педагог має оволодіти відповідними управлінськими знаннями і вміннями для успішного і раціонального здійснення управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, хто навчається.

Отже, з огляду на сучасні освітні зміни майбутній викладач вже не задовольняється функціонально-орієнтованою і вузькопрофесійною підготовкою, бо важливим компонентом його професійної педагогічної підготовки має стати управлінська культура випускника, оволодіння основами освітнього (педагогічного) менеджменту, вміннями і навичками саморегуляції і самоуправління, вміннями раціонального використання часу, кваліфікованого опрацювання й використання інформації, здійснення інноваційної професійно-педагогічної діяльності.

У педагогічній науці накопичено чималий досвід розв'язання проблем професійної підготовки майбутнього викладача. Протягом останнього часу активно вивчаються особливості формування різних аспектів професійної компетентності майбутніх викладачів у наукових працях А. Маркової, Н. Кузьміної, В. Кричевського, Л. Карпової, М. Михайліченка, Л. Хоружої. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що вчені приділяють значну увагу розробці вимог до загальної підготовки викладача вищої школи. Ці проблеми знайшли своє розв'язання у працях А. Алексюка, С. Архипової, С. Вітвицької, С. Гончаренка, В. Майбороди, О. Мороза, Н. Нікандрова, І. Рейнгарда, О. Сухомлинської, М. Фіцули та ін. Зміст педагогічної освіти досліджується у працях А. Бойко, С. Вершловського, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лугового, І. Підласого, О. Савченко та ін. Умови формування особистості викладача, його професійної та педагогічної культури досліджувалися В. Бондарем, Ф. Гоноболіним, В. Гриньовою, С. Золотухіною, В. Краєвським, Н. Криловою, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним, С. Сисоєвою, В. Радуллом, Я. Черньонковим.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури (А. Алексюк, В. Беспалько, В. Гриньова, Т. Горюнова, І. Ісаєв, І. Зязюн, В. Костіна, Н. Кузьміна, І. Оленюк, В. Слуцкий, В. Ястребова, К. Яресько), яка охоплює різні аспекти викладацької діяльності доводить, що проблеми управлінської діяльності викладача все частіше стають предметом дослідження в педагогічній науці. На думку дослідників, головна функція викладача полягає в управлінні процесами навчання, виховання та розвитку студентів, а тому предметом формування в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів має стати управлінська культура викладача. У зв'язку з цим особливої уваги вимагає удосконалення процесу психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів, одним із головних чинників якого може стати формування управлінської культури майбутніх викладачів як складової професійно-педагогічної культури. Разом із тим, проблема формування управлінської

культури майбутнього викладача в процесі професійної підготовки ще не набула достатнього відображення у психолого-педагогічній літературі, відсутня єдність у підходах до її розробки та методики формування.

У статті ставимо за мету розкрити роль та місце управлінської культури в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів.

Необхідність формування управлінської культури майбутніх викладачів об'єктивно набуває все більшої актуальності завдяки ускладненню і постійному розширенню професійного педагогічного досвіду, сфери освітніх послуг, створенню інноваційних типів навчальних закладів, авторських педагогічних проектів, технологій, виникненню різних форм і методів управління навчальними процесами, зростаючому рівню запитів соціуму щодо підготовки майбутніх фахівців.

Спрямованість професійної підготовки майбутніх викладачів на розвиток їхньої професійної педагогічної культури зумовив потребу у творчих фахівцях, активних, дієвих, спроможних самостійно вирішувати різноманітні професійні завдання в нестандартних умовах. Сучасний розвиток навчальних закладів вимагає від особистості викладача готовності виходити за рамки стандартного мислення та традиційних форм і методів вирішення професійних завдань. Виникає потреба у новому типі майбутнього педагога – педагог як організатор і управлінець освітнього процесу, який окрім професійних, педагогічних та психологічних знань, має бути професійно підготовленим до управлінської діяльності.

Процес технологізації освіти і виховання вимагає від викладача знань про управління навчально-виховним процесом, змісту управлінських функцій, володіння практичними вміннями управлінського характеру, усвідомленого ставлення до себе як до управлінця. Перед викладачем постає необхідність самостійно обирати програми, методики, засоби і форми педагогічного процесу; з одного боку, це відкриває нові шляхи для самореалізації викладача, а з іншого, висуває нові вимоги до рівня його професійної культури управління навчальним процесом.

Досвід підтверджує, що ефективність та успішність будь-якої діяльності залежить не лише від багажу професійних компетенцій, а, передусім, від рівня загальної і професійної культури особистості як суб'єкту цієї діяльності. Відповідно, володіння педагогом управлінською культурою відтворює його професійну компетентність в галузі управління навчальним процесом, самоуправління та співуправління.

В процесі здійснення професійної педагогічної діяльності педагог на рівні управління аналізує навчально-виховний процес, планує, організовує його, забезпечує контроль і координацію діяльності учнів, тобто здійснює управлінський цикл. Здійснення *управління навчально-виховним процесом* передбачає володіння викладачем управлінськими знаннями й уміннями, а також знаннями в галузі валеології, педагогічної психології й конфліктології. Управлінська культура викладача має бути спрямованою на гуманізацію відносин із учнями, в основу яких покладений принцип партнерства. Ця діяльність має бути орієнтована на учня, повагу його

людської гідності, створення оптимальних умов для його вільного розвитку. В основі партнерських відносин закладений принцип «поваги до особистості». В даному випадку повага пов'язується зі створеннями такої атмосфери в навчальній діяльності, в якій би учень міг проявити свої здібності, свою самостійність та реалізувати свій потенціал. Як слушно наголошує дослідник внутрішньо шкільного управління Ю. Конаржевський, «акцент на повагу особистості» – це зміна парадигми управління на 180 градусів, в прагненні досягти цього проявляється глибока сутність гуманізму управління [2].

Ефективний викладач, який відповідає новій філософії управління, сам поважає учнів і розуміє, що його авторитет безпосередньо залежить від поваги його особистості учнями, високого рівня професіоналізму та прагнення до партнерства. Викладач з високими рівнем управлінської культури міг би взяти на озброєння лозунг компанії відомого управлінця Кадзума Татеісі «розвиток духу гармонії», де гармонія розуміється як намагання створити атмосферу довіри на основі взаємоповаги [2].

Майбутній викладач має володіти управлінською культурою, яка відтворює його готовністю на якісному рівні організувати результативний процес формування у майбутніх фахівців знань, вмінь і навичок; формувати в них у навчально-виховному процесі знання про соціокультурні особливості народів світу, виховувати їх на засадах національних та європейських демократичних цінностей, толерантності і поваги культури інших народів; володіти методологією та досвідом аналізу педагогічного процесу у вищій школі, спрямованістю на активну науково-педагогічну діяльність.

Управлінська діяльність викладача спрямована не лише на управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, а й на управління власною діяльністю, тобто здійснення самоуправління. У зв'язку із чим, одним із завдань професійної підготовки студентів – майбутніх викладачів постає створення умов для усвідомлення викладачем необхідності здійснення самоуправління та засвоєння відповідних знань й умінь. Оскільки, якщо викладач усвідомлює таку необхідність і здатен її практично втілювати у життя, він стає прикладом для своїх підопічних для постійного професійного вдосконалення.

Рівень *самоуправління* викладача пов'язаний з внутрішніми процесами (саморегуляція, самовиховання, самоосвіта і саморозвиток) і вимагає від викладача спеціальної підготовки і прагнення до самовдосконалення.

В сучасній соціально-освітній сфері суспільства відбуваються певні протиріччя між високими темпами розвитку школярів і студентів в умовах технологічних, наукових та соціально-економічних перетворень суспільства та повільним, а інколи і навмисним небажанням викладачів розвивати і вдосконалювати власний професійний рівень, залучати інноваційні техніки і технології, відходити від застарілих педагогічних підходів, які не відповідають динаміці розвитку дитини. Стресогенність

діяльності викладача провокує високий рівень психологічного тиску й напруги, хоча вимагається реалізовувати навчальний процес в умовах емоційно-позитивного психологічного клімату. Сучасний рівень розвитку вищих навчальних закладів потребує професійно зрілих викладачів здатних до адаптації та ефективної діяльності з початкових етапів професійної діяльності, але майбутні викладачі недостатньо готові до різних видів педагогічної діяльності. Все це зумовило необхідність володіння педагогом управлінською культурою, яка передбачає вміння й готовність управляти власним навчанням, вихованням, розвитком; розвиток здібностей до свідомої самоорганізації своєї діяльності і самоуправління своїм інтелектуальним резервом; регулювання свого психічного і фізичного стану; вміння успішно адаптуватися до нових соціальних і професійних умов.

Разом з тим необхідність демократизації життя навчального закладу вимагає від викладача знань й умінь демократичної взаємодії з колегами та керівництвом, що детермінує формування у викладача знань й умінь співуправління, усвідомлення себе самого як суб'єкту освітньої організації.

Принцип залучення вчителів до управління й делегування їм певних повноважень визначив трансформацію від управління до співуправління як процесу спільного планування, організації, мотивації й контролю, необхідних для досягнення спільних цілей [3].

Таким чином, у викладача є природне прагнення приймати участь в процесах, пов'язаних з його професійною діяльністю. Педагоги істотно впливають на виконання соціально-психологічних функцій управління, запобігають і сприяють вирішенню конфліктних ситуацій, стимулюють трудову і творчу активність педагогічного колективу. Усвідомлення своєї причетності до співуправління навчальним закладом сприятиме і мотивуватиме викладача вдосконалювати свій професійний рівень, активно приймати участь у життєдіяльності навчального закладу.

Співуправління вимагає від педагога не лише наявності лідерських якостей і організаторських здібностей, а й володіння спеціальними знаннями й уміннями, які б допомагали приймати участь у цьому процесі. Мова йде про готовність педагога до співуправління, яку може забезпечити формування управлінської культури. Серед таких знань можна у навчальному процесі акцентувати увагу на знаннях вимог педагогічної професії до здоров'я та вміннях відповідати їм; спеціальних управлінських знаннях; знаннях психологічних основ культури організації, основ створення іміджу навчального закладу; знаннях про механізми кар'єрного і творчого росту викладача, вміннях реалізовувати свою конкурентоспроможність, комунікативно-лідерські здібності та ділові якості.

Всі ці вимоги до майбутньої професійної педагогічної діяльності викладача уможливають здійснення управління навчальним процесом, самоуправління і співуправління, які відтворюють рівні реалізації управлінської культури, що, в свою чергу, ще раз підкреслює необхідність

її формування в процесі професійної педагогічної підготовки студентів.

В останні роки підвищується зацікавленість науковців до проблеми формування управлінської культури педагога як менеджера освітнього процесу, який крім знань в галузі педагогіки, психології, різних методик, має бути професійно підготовленим до управлінської діяльності, про що вказують дослідження Л. Азарової, Н. Бурмакіна, Г. Гафарова, А. Губи, Т. Горюнової, М. Кононенко, І. Кузнецової, Н. Тамарської. Дослідники переконані, що професійна педагогічна підготовка майбутніх викладачів має бути зорієнтована на формування в них управлінської культури як індивідуальної і особистісної характеристики, яка охоплює відповідні управлінські знання, вміння й ціннісні орієнтації здоров'язбережувального, функціонального, психологічного, особистісно-творчого, комунікативного характеру, яка забезпечує здійснення управління на таких рівнях, як: самоуправління, управління навчальною діяльністю й співуправління.

В контексті такого розуміння завдання професійної підготовки майбутніх викладачів автори вважають, що формування управлінської культури студентів – майбутніх викладачів (педагогів) як культурологічного феномену має бути складовою їхньої професійної підготовки, що має на меті засвоєння студентами знань і способів здійснення управлінської діяльності. Більшість дослідників вказують на важливість і необхідність технологізації процесу формування управлінської культури, який представлений єдністю змісту, цілей, засобів та кінцевих результатів на основі залучення інтерактивних форм і методів навчання. Процес формування управлінської культури викладача спрямований як на розвиток здібностей до свідомої самоорганізації діяльності і самоуправлінню інтелектуальними, фізичними та моральними резервами, так і оволодінням відповідними здібностями до самоосвіти та самовдосконалення, для того щоб адекватно управляти навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

Управлінська культура розглядається як необхідна культурологічна складова професійної освіти викладача, а її формування – є однією із важливих цілей навчально-виховного процесу [1].

Виявлені дослідження відтворюють багатоаспектність управлінської діяльності педагога, демонструючи реально існуючі запити практики на теоретичне обґрунтування його управлінських функцій (управлінської діяльності). Визнання важливості здійснення викладачем управління педагогічними процесами і системами породжують необхідність його цілісної підготовки до управлінської діяльності, розвитку управлінських знань, умінь та професійно-особистісних характеристик. Водночас, як зауважує Н. Тамарська, цілісна підготовка майбутніх викладачів до управлінської діяльності в сучасних умовах можлива, за умови, якщо предметом формування в процесі професійної освіти постає комплексна професійно-особистісна характеристика, якою є управлінська культура педагога, яка відтворює його готовність до управлінської діяльності на різних рівнях [5].

Як свідчить аналіз практики професійної підготовки, існують значні протиріччя між зазначеними вимогами та наявним рівнем спрямованості, науково-методичного забезпечення та результативності процесу формування управлінської культури. У зв'язку із тим, нами було розроблено й проведено попереднє анкетування студентів майбутніх викладачів економічних дисциплін, в якому брали участь 174 респонденти – студенти 2–3 курсів спеціальностей 6504, 6508/1, 6508 ДВНЗ «КНЕУ». Метою анкетування було з'ясувати й виявити у них рівень розуміння та володіння базовими знаннями основних понять («культура особистості», «педагогічна культура», «управлінська культура», «управління», «функції викладача з управління», «управлінські компетенції», «управлінські знання», «управлінські вміння»). Аналіз відповідей опитаних студентів виявив певні суперечності між уявним розумінням студентів вказаних понять та реальними знаннями. Зокрема, поняття «управлінська культура» для переважної більшості опитаних студентів знайоме, інтуїтивно більшість респондентів розуміє суть даного поняття, проте їм бракує спеціальних знань для самостійного визначення. Можемо зробити висновок, що в процесі психолого-педагогічної підготовки студенти – майбутні викладачі економіки знайомляться з основами педагогічного управління, професійно-педагогічною культурою, проте їм бракує відповідних знань про специфіку управлінської діяльності викладача, суть та зміст управлінської культури як передумови ефективної та успішної педагогічної діяльності викладача.

Професійна педагогічна діяльність викладача носить управлінський характер, що, в свою чергу, передбачає управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, самоуправління й співуправління. Професійна педагогічна діяльність викладача вимагає реалізації відповідних управлінських функцій щодо управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, ефективність і успішність яких залежить від рівня його управлінської культури.

Проведений нами теоретичний аналіз сучасних наукових доробок з проблеми формування управлінської культури педагога, дає підстави стверджувати, що професійна підготовка студентів – майбутніх викладачів має передбачати не лише озброєність знаннями зі спеціального предмету, психолого-педагогічну і методичну освіченість, а й готовність до здійснення управлінської діяльності, яку формує управлінська культура як індивідуальна, професійно-особистісна якісна характеристика, яка охоплює сукупність педагогічних ціннісних орієнтацій й професійних компетенцій необхідних для успішного і ефективного управління навчальним процесом. Ефективність організації навчально-пізнавальної діяльності студентів передусім залежить від конструктивної реалізації управлінських функцій. Очевидно, що, критерієм забезпечення якісних освітніх послуг тим, хто навчається, постає управлінська культура викладача як особистісне новоутворення, яке інтегрує в собі спрямованість на управлінську діяльність шляхом актуалізації професійних ціннісних

орієнтацій та готовність до успішного вирішення професійних завдань. Звідси постає необхідність формування управлінської культури студентів – майбутніх викладачів, оскільки ефективність і успішність їх майбутньої педагогічної діяльності буде залежати від рівня сформованості їхньої управлінської культури.

Таким чином перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці концептуальних засад формування управлінської культури майбутніх викладачів економічних дисциплін в процесі їхньої психолого-педагогічної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губа А. В. Теоретико-методологічні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Губа Н. В. – З., 2010. – 450 с.
2. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю. А. Конаржевский – М. : центр «Педагогический поиск», 2000. – 224 с.
3. Кононенко М. А. Формирование управленческой культуры учителя в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кононенко Марина Анатольевна. – Калининград, 2002. – 196 с.
4. Руденко В. Н. Культурологические основания целостности содержания высшего образования / В. Н. Руденко // Педагогика. – 2004. – № 1. – С. 42–48.
5. Тамарская Н. В. Формирование управленческой культуры педагога в системе непрерывной профессиональной подготовки : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.08 / Тамарская Нина Васильевна. – Калининград, 2004. – 396 с.